

EĞİTİM ÜZERİNE

Neydi? Nedir? Ne Olacak?

Mustafa Gündüz

Nokta Kitap - 1
Eğitim Kitaplığı Dizisi - 1

Mustafa Gündüz, *Eğitim Üzerine: Neydi? Nedir? Ne Olacak?*

Yayına Hazırlayan: İbrahim Hakan Karataş

Tasarım: Seyfullah Bayram

Baskı-Cilt: Kitapyurdu Doğrudan Dağıtım,
Yenibosna Merkez Mh. Cemal Ulusoy Cd. No: 43 Bahçelievler/İst.
kdd.kitapyurdu.com (Sertifika no: 40675)

1. Baskı: İstanbul, 2022
ISBN: 978-625-7684-75-0

© Nokta Kitap, 2021

Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Nokta Kitap

Aziz Mahmut Hüdayi Mh., Türbekapı Sk. No:13, 34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: +90 (216) 532 63 70
ilke.org/kitap

Nokta Kitap, İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı'nın markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Gündüz, Mustafa
Eğitim Üzerine: Neydi? Nedir? Ne Olacak?

1. Baskı, xiv + 146 s., 13 x 19 cm

Kaynakça ve dizin var.

ISBN: 978-625-7684-75-0

1. Eğitim, 2. Eğitim tarihi, 3. Eğitimin geleceği

EĞİTİM ÜZERİNE
Neydi? Nedir? Ne Olacak?

Mustafa Gündüz

Mustafa Gündüz

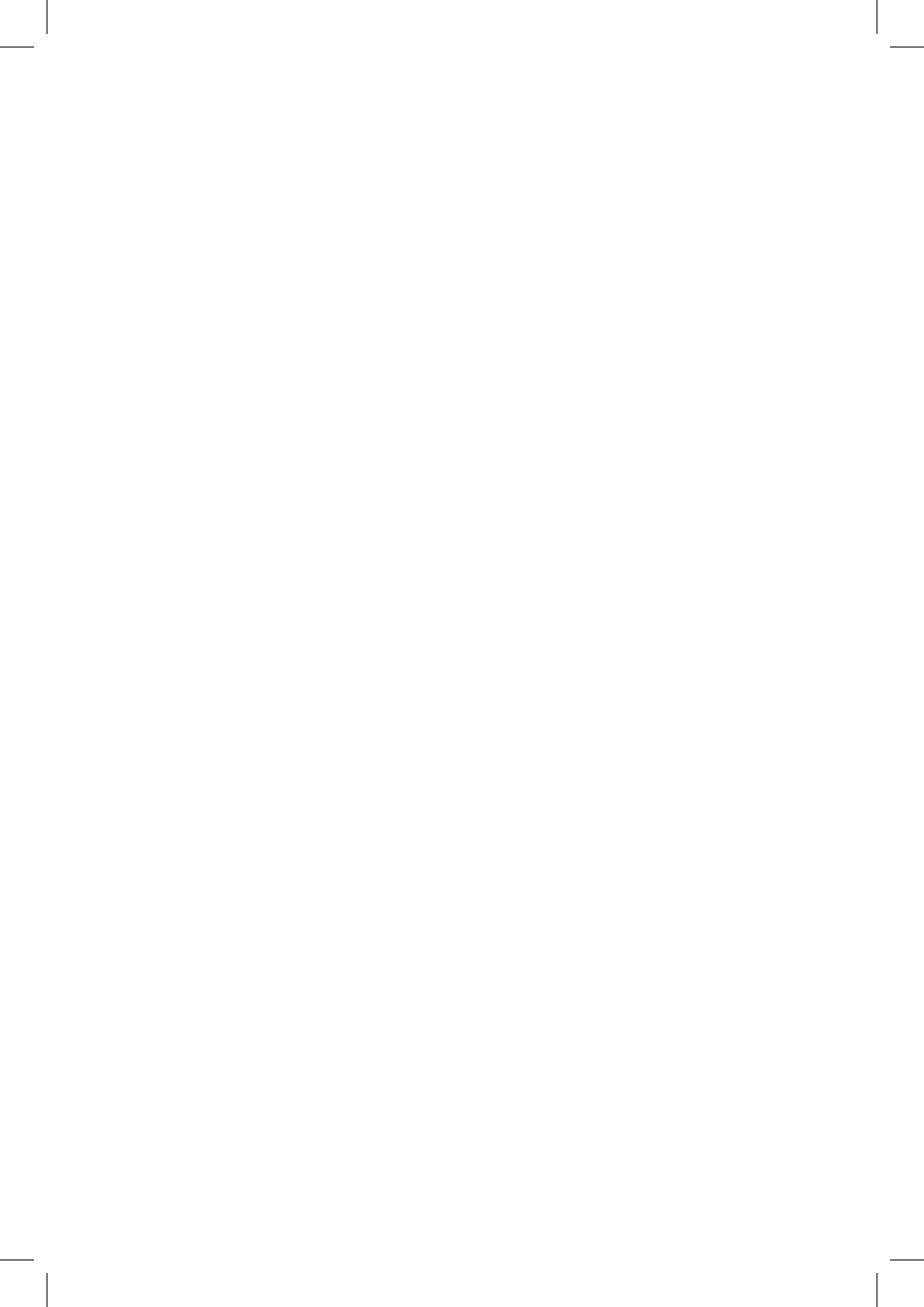
Eğitim tarihi profesörüdür. Ankara Üniversitesi'nden Yüksek Lisans (2001) ve doktora derecesi aldı (2005). 2006-2011 arasında Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde görev yaptı. 2011'den itibaren Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi'nde çalışmaya başladı. 2014-15'te Princeton Üniversitesi'nde 'Visiting Fellow' statüsünde görev yaptı. 2021-2022 arasında bir yıl Talim ve Terbiye Kurulu Üyeliği yaptı. Temel araştırma alanı, Türk eğitim tarihinin Tanzimat sonrası gelişmeleri olup, dönemin eğitim sorunları ve öncü eğitimcileri üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Eğitimin tarihi ve sosyal temellerine yönelik konularda telif, tercüme ve yayına hazırlama niteliğinde çok sayıda kitap ve makalesi vardır.

Hatice için...

İçindekiler

Önsöz	ix
1. Eğitim Kavramının Etimolojisi	1
2. Eğitimin Tanımı ve Anlamı	7
3. Eğitim Türleri ve Sınıflamalar	21
4. Eğitimin Amacı, İnsan ve Topluma Etkisi	27
5. Eğitimin Tarihsel Temelleri	37
6. Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (18-20. Yüzyıl)	53
7. 20. Yüzyıl ve Sonrasında Eğitim	79
8. Eğitim Teorileri ve Teorisyenleri	99
9. Eğitim Formları ve Reformları	109
10. Eğitimin Geleceği ya da Geleceğin Eğitimi	119
Kaynakça	131
Dizin	139

Önsöz

Aristo meşhur *Metafizik* kitabına “πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναί ὀρέγονται φύσει”, “İnsan doğası gereği bilmeyi arzu eder” diyerek başlar. Bilmek, bilgilenmek üzerine inşa edilen bir yetkinliktir. Bilgi edinmek ya da bilgiyi edinmeye istidadı olmak, insan doğasının bir parçasıdır. İnsan hâline gelmenin ve yaşayabilmenin temel gereği, bir zihniyet dünyasına ve ona bağlı davranışa sahip olmayı gerekli kılar. Sadece insan, idrake ve şuura dayalı bilgi edinir ve anlamlı davranış sergileyebilir. İnsanın idrak ederek bilgi ve davranış edinme süreci, insanlık tarihinde *eğitim* olarak tanımlanmaktadır. İnsan eylemlerinin öncelikli amacı hayatta kalmak, sonra da daha iyi yaşamak temellidir. Bunların gerçekleşebilmesi ancak toplum hâlinde yaşayabilme becerisini göstermekle mümkündür. Toplum hâlinde yaşamak, farklılıkların bir araya gelerek ortak kültürel hayat alanı üretmesiyle gerçekleşir. Kültür, doğal olandan yapay olana geçiş sürecidir. Kültürün üretilmesi ve içselleştirilmesi, insanlar için eğitim sürecini ifade eder. Eğitimin öncelikli eylem alanı, bireyin yaşam için gerekli bilgi ve becerilerle

donanmasıdır. İkincisi merak ve anlama arzusuyla ilgilidir. İnsanın tabiatı gereği öğrenmeye meyilli olması, onun sonsuz bir merak sahibi olmasına dayanır. Hayatın anlam kazanması ve konforun sağlanması daha iyi, daha kolay ve daha güzel olanın peşinden gitmekle mümkündür. Merakın peşinden gitmek, yeni bilgi ve becerilerin ortaya çıkarılması demektir ki bu da eğitimle gerçekleşir.

Hayat için gerekli asgari bilgi donanımına sahip olmak ile sırf merak saikiyle yeni bilgiler peşine düşmek birbirinden farklıdır. Birincisi bütün insanlar için gerekli ve geçerlidir; bu genelde tek taraflı bilgi aktarımını ifade eder. Önceden gelenler, büyükler ve daha iyi bilenler, tecrübe sahibi olanlar (otorite), diğerlerine bildiklerini aktarırlar. Öğrenme tutkusuyla edinilen bilgi ise bireyin kendi gayretiyle ve çıkarımıyla gerçekleşir. Bir anlamda yeni bilgiyi birey kendi üretir. Bu, çok az insanın yapabileceği bir iştir ancak toplumları, kültürleri ve medeniyetleri ilerleten de bunlardır. Eğitim ve bilgilenme sürecinde, bu iki durum var olan bilginin muhafazasında ve yeninin keşfinde bir gerilim üretir. Bu gerilim; disiplin, kurallara uyma, özgürlük ve bireysellik sarkacında kendini gösterir. Bunlar eğitimin paradoksal tabiatına işaret eder. Eğitim hem muhafaza eder hem de değiştirir, dönüştürür ve geliştirir. Bu çelişik durumun bir krize dönüşmemesi, aralarında makul bir dengenin gözetilmesiyle mümkün olabilir. Ancak toplumlar çoğu kez bu dengeyi sağlamakta zorlanır. Eğitim, ya olanın muhafazası için sert bir kırbaça dönüşür ya da bireyi toplumla ve kültürüyle bağı kalmayacak kadar aidiyetsiz kılar.

İnsan, toplum ve kültür tabiatının bu hususiyetleri dikkate alındığında eğitim olgusunun insanlık tarihinin kadim realitelerinden biri olduğu görülür. Bu olgu zaman içinde aktörleri, araç gereçleri, amacı ve bağlamı yönünden büyük dönüşümlere uğramıştır. Özellikle kadim dünyanın 18. yüzyıldan sonra zihni ve kültürel bakımdan radikal bir değişime uğraması, eğitim olgusunu yepyeni bir boyuta taşımış görünmektedir. Toplumun ahengi ve bireyin yaşaması için devletin organize edip sistematik hâle getirdiği ve neredeyse hayatın bütününe kapsayan eğitim, son iki yüzyılın *nev-zuhur* icadıdır. Modernite öncesinde toplumun bütününe eğitilmesi, devletin eğitim hizmet ve görevi, zorunlu eğitim, kamusal okullar, devletin sunduğu eğitim hakkı vb. kavram ve kurumlar söz konusu değildir. Bu bakımdan anlamaya çalışılan; bireysel ihtiyaçtan ve talepten kamusal zihni disiplin sürecine evrilen bugünün eğitimi, modern hayatın ürettiği yeni bir sistem ve zihniyettir. Bu yapı hayatımızı bütünüyle kuşatmış durumdadır ve üzerinde ciddiyetle, derinlikli biçimde düşünmeyi gerekli kılmaktadır.

Türkiye’de eğitim ne kadar düşünülüyor, tartışılıyor, tanımlanıyor, kim eğitimden ne bekliyor? Eğitim hakkında yayımlanan çalışmaların kuramsal ve felsefi yönlerine bakıldığında aslında bu konuda çok da müspet cevaplar vermek mümkün değildir. Hemen herkesin yakından ilgilendirmesine karşın eğitime dair ciddi düşünce üretiminin ve entelektüel boyutta çalışmaların kısıtlı olmasının sebebi eğitim üzerine düşünmenin bazı tabii zorluklarından kaynaklanmaktadır. Her şeyden önce eğitim bir *şemsiye kavramdır* ve

kavram tarihçilerinin de belirttiği üzere Şemsiye kavramların temel vasfı muğlak ve sürekli değişken olmasıdır. Eğitim kavramının neyi içine aldığı, neyi dıŐarıda bıraktığı kolayca anlaşılabilir bir bütünlük sunmaz. Üstelik zamanın hızla değişen atmosferinde kavramın anlamı ve muhtevası sürekli değişmekte hatta dönüşmektedir. Bugün, eğitim üzerinde bütünsel düşünmek eğitim akademisyenleri, teknisyenleri ve politika yapıcılarını tarafından neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Zira eğitim, onlarca alt bilimsel alana ve kurumsal pratiklere ayrılmıştır ki her biri hakkında müstakil çalışmalar gerekmektedir. Farklı eğitim sahalarındaki düşünce ve önerilerin tutarlılığı; eğitimin toplumdaki, tarihten ve kültürden ışığını alan üst felsefesine olan uygunluğu ve oradan aldığı pay miktarıdır.

Kavramlara yaslanarak tümel düşünme becerisi genelde bilginin ve bilimin ilerisinde hikmet ve felsefe noktasına ulaşabilenler tarafından yapılabilir. Bireyin ve toplumun gerçek ihtiyaç ve taleplerini dikkate almadan ya da bunları ikinci plana alarak tasarlanan modern eğitim, böylesi yetenekleri büyük ölçüde köreltmektedir. Modern eğitimin güçlü bireyselleşme/ferdiyetçi ve özgürlükçü söylemi, içerdiki yumuşak görünümümlü şiddet, zorbalık ve tek tipçiliği örtmek amaçlıdır. Bu sistemde bireyin ve toplumun taleplerine ve özgürlüğüne cevap verebilecek düzenlemelerden bahsetmek zordur. Başta bu sebeplerle eğitim üzerine teorik çalışmaların eksikliği; onu anlamayı, üzerinde düşünmeyi ve mevcut meselelere çözüm üretmeyi engellemektedir. Hemen herkesin konuştuğu, herkesi doğrudan ilgilendiren eğitimin mahiyeti, amacı,

temel sorun alanları gün geçtikçe daha çok araştırılmayı ve anlaşılmayı beklemektedir.

Bugün eğitimde olanlarla, olması gerekenler arasında büyük bir boşluk oluşmuş durumdadır. Bu mesafenin bireylerin beklentilerini, hayat konforlarını doğrudan etkilediği açıktır. Artık modern eğitim bir tür “yeni geleneksel eğitim” hâline gelmiş durumdadır. Modernitenin geleneksel eğitimi olan yaygın kamusal eğitim örgütünün, öğrenme ve internet teknolojilerindeki gelişim karşısında neredeyse arkaik duruma düştüğü en azından dar alanda görülebilmektedir, ancak modern devletin inşa ettiği kamusal eğitim bütün kurumlarıyla ayaktadır. Buna mukabil bilginin edinme biçimi, yeri, zamanı ve ortamları kökten değişme eğilimine girmiştir. Modern eğitime devam, çoğu kimse tarafından bir zaman kaybı olarak görülebilmektir. Yeni geleneksel eğitim, statükosunu korumak için var gücüyle disiplin ve bürokratik korumacılıklara ve yumuşak zorbalıklara sarılmakta ve sığınmaktadır. Muhafazakâr ve merkezîyetçi yapısal davranışını aşırı disiplin tedbirleriyle ne kadar sürdürebileceği ise tartışmalı hâle gelmiş durumdadır.

Bu kısa çalışma, modern eğitimin akıbetinden ziyade mevcut durumunu tasvir etmeyi amaçlamıştır. Bunun için tarihsel birikimi de mümkün olduğu kadar özet hâlde vermeyi gerekli görmüştür. Kitap, her ne kadar eğitimin geçmiş ve mevcut hâlini özetleyen bir çalışma olsa da aslında hedef gelecektir. Eğitimin geleceğine yönelik rasyonel bir tasarım, bugüne kadarki birikimin dikkate alınması ve anlaşılmasıyla mümkün olabilir. Buradan hareketle eğitimin tarihi süreç

içindeki tanımlamaları, farklı kültür ve medeniyetlerdeki algılanma biçimi ve temel eserleri, kurumları kısaca anlatılmıştır. Çalışmanın büyük bir kısmı ise modern eğitimin doğuşuna ve modern eğitimin temel karakterinin ne olduğunu anlamaya ayrılmıştır. Modern eğitimin teorisyenleri, önde gelen felsefi çalışmaları, reform girişimleri, kahramanları ve eserleri tanıtılmıştır. Bu değerlendirmede eğitim kavramı ve tecrübesi mümkün olduğu kadar tümel ele alınmıştır. Ancak eğitimin evrensel yönü kadar toplumsal ve bireysel tarafları da önemlidir. Bu bakımdan eğitimin Türkiye tecrübesine, modern eğitimin Türkiye'deki serüvenine hatırı sayılır bir yer ayrılmıştır. Aslında bu Türkiye'nin yaşadığı modern eğitim tecrübesi, modernleşme sürecine dâhil olan diğer pek çok Batılı dışı ülkeler için de benzer nitelikler taşımaktadır.

Netice olarak, bu kısa çalışmaya modern eğitimin tarihî, felsefî, sosyolojik, ideolojik ve kültürel temellerine dair teorik kısa bir değerlendirme olarak bakılabilir. Eğitimle ilgilenen her düzeyden okuyucunun istifade etmesi en büyük dileğimizdir. Çalışmanın yayımlanmasına ilgi gösteren İLKE Vakfı, Eğitim Politikaları Araştırma Merkezi başkanı Doç. Dr. İbrahim Hakan Karataş başta olmak üzere, kıymetli meslektaşım Doç. Dr. Bekir S. Gür'e, tashih ve tanzimde emeği geçenlere ve yayınevini kıymetli çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Mustafa Gündüz

Davutpaşa

Haziran 2021